

YOZUVNI O'RGATISHDA PSIXOLOGIK OMILLAR, GRAMMATIK YONDASHUVLAR VA REFLEKTIV METODLAR SAMARADORLIGI

Ibodullayev Romil Umid o'g'li

Samarqand davlat chet tillari Instituti magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada yozuv ko'nikmalarini o'rgatish jarayoni chuqur tahlil qilinadi. Muallif yozuvga bo'lgan psixologik to'siqlar, o'quvchilarning motivatsiyasi, grammatikani kontekst asosida o'rgatish zarurati, va reflektiv metodlarning samaradorligi haqida fikr yuritadi. Yozuvni grammatikadan ajralgan mustaqil ko'nikma sifatida rivojlantirish zarurligi asoslanadi. Shuningdek, yozuv topshiriqlari darajaga moslashtirilishi, madaniy kontekstlar hisobga olinishi, hamkorlikdagi o'rganish, baholash mezonlari va shaxsiy yondashuvlar muhim omillar sifatida ko'rsatib o'tiladi. Maqola individual va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda reflektiv yozuvning o'rni va ahamiyatini ko'rsatadi. Tadqiqot pedagogik faoliyatda yozuvni o'qitish jarayonini yanada samarali tashkil qilish, o'quvchining fikrini erkin va aniq ifoda eta olishini ta'minlash uchun metodik asoslarni taklif qiladi. Natijada, yozuv o'rgatish shunchaki grammatika emas, balki muloqot vositasi sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: yozuv, o'qitish, psixologik to'siq, grammatik yondashuv, motivatsiya, reflektiv metod, baholash, kontekst, madaniy tafovut, tanqidiy fikrlash.

Yozma nutqni o'rgatish nafaqat til o'rgatishning, balki shaxsiy rivojlanish va tafakkur shakllanishining ham ajralmas qismidir. Ammo bu jarayon ko'plab murakkab jihatlarni, ayniqsa psixologik, grammatik va metodik muammolarni o'z ichiga oladi. Har bir o'quvchining yozuvga bo'lgan munosabati, yondashuvi va shaxsiy ehtiyojlari bir-biridan farq qiladi. Shu sababli, yozuvni o'rgatish doirasida taklif qilinadigan metodlar ham har xil shakllanishi lozim. Bu maqolada yozuvni o'rgatishda uchraydigan asosiy to'siqlar, ularga yechim sifatida taklif etiladigan metodik yondashuvlar, grammatikani yozuvga bog'lash muammolari hamda reflektiv metodlarning o'quvchidagi ijobiy o'zgarishlarga ta'siri muhokama qilinadi.

Yozuvni o'rganishga kirishayotgan o'quvchilar, ayniqsa boshlang'ich bosqichdagilar, ko'pincha o'zlarida ishonch yetishmovchiligi, noto'g'ri yozishdan qo'rqish, baholashdan xavotirlanish kabi psixologik to'siqlarga duch keladilar. Bu holat ularning ijodiy fikrlashini cheklaydi, grammatik mukammallikka haddan tashqari e'tibor berib, matnning mazmuniy boyligini kamsitadi [Harmer, 2004]. Shu bois, birinchi bosqichlarda o'qituvchi o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, ularga yozuv jarayonini erkin va bosqichli faoliyat sifatida ko'rsatishi lozim. Yozuv nafaqat

grammatika asosida baholanadigan texnik faoliyat, balki o'z fikrini, tajribasini, nuqtai nazarini ifodalash imkoniyati ekanligi o'rgatilishi zarur.

Grammatika yozuvdagi eng muhim vositalardan biri hisoblangan bo'lsa-da, u yozuv mahoratining markaziga aylantirilmasligi kerak. Ko'pchilik o'qituvchilar yozuvni grammatikani o'rgatish vositasiga aylantirib yuboradilar, bu esa o'quvchida "xatolar qilmaslik" mentalitetini shakllantiradi va ijodiy erkinlikni yo'qotadi [Hyland, 2003]. Shu bois, grammatikani yozuvda kontekstual asosda, ya'ni matn ichida o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Misol uchun, o'quvchiga "past simple" zamonini o'rgatish uchun shunchaki qoidalar va gaplar yozish emas, balki shaxsiy tajribasi asosida hikoya yozishni taklif qilish samaraliroqdir. Bu usulda grammatika vosita, yozuv esa maqsad sifatida qo'llanadi. Yozuv mashg'ulotlari doirasida o'rganilgan grammatik strukturani mustahkamlash uchun esa tahrir bosqichida grammatik xatolarni ko'rsatish va o'quvchining o'zi tomonidan ularni tuzatishiga imkon berish tavsiya etiladi.

Yozishni o'rgatishda kontekst va yozuvning maqsadi markaziy ahamiyatga ega. O'quvchi nimani, kim uchun va nima sababdan yozayotganini aniq tushunsa, uning yozuvi mazmunan boy va kommunikativ jihatdan foydali bo'ladi. O'qituvchi bu bosqichda o'quvchiga real hayotiy vaziyatlarni taqdim etishi lozim: masalan, do'stiga xat yozish, muayyan muammo yuzasidan maqola yozish yoki rasmiy ariza tayyorlash. Har bir yozuv vazifasi orqasida ma'lum kommunikativ ehtiyoj turgani uchun o'quvchi mazmunga chuqur kiradi va yozuvdan maqsadli foydalanadi. Bu esa tilni bevosita hayotga tatbiq qilishni o'rgatadi [Richards & Renandya, 2002].

Yozuv darajasini o'quvchining til bilimiga moslashtirish ham muhim. Boshlang'ich bosqichda grammatik jihatdan soddalashtirilgan, lekin mazmunan aniq topshiriqlar beriladi. O'rta va yuqori bosqichlarda esa o'quvchidan ko'proq tahliliy, tanqidiy, dalillangan yozuvlar kutiladi. Har bir bosqichda matn tuzilmasi, janri, uslubi va lug'at boyligi bo'yicha yondashuvlar moslashtiriladi [Nunan, 1999]. Shuningdek, darajaga qarab, tahrirlash va refleksiya darajasi ham farqlanadi: boshlang'ich o'quvchi o'z xatolarini aniqlashda o'qituvchining yordamini ko'proq his qiladi, yuqori bosqich o'quvchisi esa o'z yozuvini mustaqil tahlil qilishga o'rgatiladi.

Reflektiv yozuv metodikasi haqida gapirganda esa, hozirgi zamon til o'rgatish tizimida o'zining samaradorligi bilan ajralib turadigan yondashuvlardan biridir. Bu metod o'quvchining faqatgina yozma matn tuzish ko'nikmasini emas, balki o'zining fikrlash jarayoni, o'rganish dinamikasi va shaxsiy rivojlanishini ham tahlil qilish imkonini beradi [Hedge, 2000]. An'anaviy yondashuvlarda o'quvchi yozadi, topshiradi va baho oladi. Reflektiv yozuv esa bu siklni uzaytiradi: o'quvchi yozganidan so'ng, uni qayta ko'rib chiqadi, baholaydi va takomillashtirish yo'llarini izlaydi. Bu jarayonda o'quvchi matnni tanqidiy ko'z bilan ko'rib chiqishni, o'z xatolarini tahlil qilishni va undan saboq olishni o'rganadi.

Reflektiv yozuvning asosiy maqsadi o'quvchining o'z ta'lim jarayoniga ongli yondashuvini shakllantirishdan iborat. Yozuv faqat yakuniy mahsulot bo'lib qolmasdan, o'rganish va rivojlanish vositasi sifatida ishlaydi. Shu sababli, reflektiv yozuvda nafaqat nima yozilganligi, balki nega aynan shunday yozilganligi, qanday qiyinchiliklar yuzaga kelgani, ulardan qanday yechimlar topilgani haqida o'ylash juda muhimdir. Bu o'quvchining metakognitiv salohiyatini rivojlantiradi, ya'ni o'z fikrlashini boshqarish va anglash qobiliyatini mustahkamlaydi. Mazkur yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda o'qituvchining roli katta ahamiyat kasb etadi. Reflektiv yozuv faqatgina o'z-o'zini nazorat qilish emas, balki pedagogik muhitda fikr almashish, savol-javob va muloqot orqali chuqurlashadi. O'qituvchi o'quvchiga reflektiv yozuv savollarini taklif qilishi, ularni muntazam rag'batlantirishi va baholashda inobatga olishi kerak. Masalan, o'quvchi yozgan inshosidan so'ng quyidagi savollarga javob yozishi mumkin: "Ushbu yozuvda eng yaxshi ifodalangan g'oya qaysi?", "Qanday grammatik yoki mazmuniy xatolarni aniqladim?", "Yana qanday qilib bu yozuvni yaxshilash mumkin?", "O'rgangan bilimlarimni qayerda amaliyotga tadbiq qila olaman?"

Reflektiv yozuvning yana bir muhim jihati – bu shaxsiy tajribani umumlashtirishdir. Ya'ni, o'quvchi nafaqat o'rganilgan mavzuni yoritadi, balki uni o'z hayoti, bilim doirasi va shaxsiy holatlari bilan bog'lab ifodalaydi. Bu esa yozuvni quruq akademik mashq emas, balki shaxsiy o'sish va anglashning vositasiga aylantiradi. Shuningdek, reflektiv yozuv jarayonida o'quvchi o'z ta'limga nisbatan munosabatini, yondashuvini va mas'uliyatini qayta ko'rib chiqadi, bu esa uzoq muddatli o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi. Bundan tashqari, reflektiv yozuv o'quvchilar o'rtasidagi fikr almashinuvni ham faollashtiradi. Tengdoshlar bilan baham ko'riladigan yozuvlar, bahs-munozaralar, yozuv jurnallari orqali o'quvchilar bir-birining fikrini ko'rib chiqadi, muqobil yondashuvlarni o'rganadi va o'z fikrlash doirasini kengaytiradi. Bu usul o'quvchining nafaqat lingvistik, balki sotsial ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi: tanqidiy mulohaza bildirish, konstruktiv feedback berish, va muloqot madaniyatini shakllantirish reflektiv yozuv natijasida yuzaga chiqadi.

Yozuvni o'rgatishning murakkab jihatlaridan yana biri bu o'quvchilar orasida farqlanuvchi uslubiy ehtiyojlarni hisobga olishdir. Har bir o'quvchining kognitiv darajasi, til tajribasi va o'rganish uslubi har xil bo'lganligi sababli, bir xil metodika barcha uchun teng samarali bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun, o'qituvchi yozuv mashg'ulotlarini differensiallashtirishga harakat qilishi lozim. Masalan, ba'zi o'quvchilar vizual materiallarga asoslangan topshiriqlar orqali tezroq o'rganadi, boshqalari esa muhokama, yozma yondashuv orqali fikrini chuqurroq shakllantiradi. Shuningdek, yozuvni rivojlantirishda kollaborativ (hamkorlikdagi) o'rganish usullari juda foydali bo'lishi mumkin. Guruh bilan ishlash, juftlikdagi muhokamalar,

birgalikda yozuv mashg'ulotlari orqali o'quvchilar bir-biridan o'rganishadi. Bu jarayonda o'quvchilar faqat matn yaratmaydi, balki til vositalarini qanday ishlatishni, qanday fikrlash strategiyasini qo'llashni ham bilib oladilar. Kollaborativ yozuv, ayniqsa, murakkab matn strukturalari, insholar va akademik yozuv turlarida o'quvchining o'z ustida ishlashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yana bir muhim jihat madaniy kontekstda yozuvni o'rgatish. Har bir til o'z madaniyatiga, kommunikativ me'yorlariga va diskurs tamoyillariga ega. Masalan, ingliz tilida yoziladigan akademik matnlar odatda aniq tahlil, dalil va xulosa talab qiladi, o'zbek tilida esa hikoya qilish va kontekstga mos yozish uslubi kuchliroq bo'lishi mumkin. Bu madaniy tafovutlarni hisobga olmasdan yozuvni o'rgatish natijasida, o'quvchilar matn tuzilmasida, ohangida va uslubida xatolarga yo'l qo'yishi mumkin. Shu sababli, yozuvni o'rgatish mobaynida til madaniyatiga oid ma'lumotlar ham berilishi zarur. Bundan tashqari, yozuvni baholash mezonlari ham shaffof va tushunarli bo'lishi zarur. O'quvchiga baho qo'yiladigan mezonlar grammatik to'g'rilik, izchillik, stilistik moslik, matn strukturasining mantiqiyligi va mazmun oldindan aniq tushuntirilishi kerak. Agar o'quvchi nimaga e'tibor qaratish lozimligini bilsa, u o'z yozuvini baholashga tayyorlanadi va o'z-o'zini nazorat qilishga o'rganadi. Bundan tashqari, rubrikalar, yozuv jurnallari va baholash formulalari kabi vositalar baholashni yanada aniq va adolatli qiladi.

Xulosa qilib aytganda, yozuvni o'qitish bugungi kunda til ta'limining eng dolzarb va ko'p qirrali yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu maqolada olib borilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, yozuvni samarali o'rgatish jarayoni psixologik, lingvistik, metodik, shuningdek madaniy va shaxsiy omillar uyg'unligida amalga oshirilishi zarur. Faqatgina til qoidalarini o'rgatish yoki grammatikani o'zlashtirish bilan chegaralanib qolgan yondashuvlar yozuv ko'nikmasining chuqur shakllanishiga yetarlicha hissa qo'sha olmaydi. Yozuv bu ijodiy, muloqotga asoslangan, ongli va maqsadli faoliyat bo'lib, u orqali o'quvchi nafaqat tilni, balki dunyoqarashini, fikrlash madaniyatini va shaxsiy tajribasini ham shakllantiradi. O'qituvchining bu jarayondagi roli, nafaqat bilim manbai sifatida, balki yo'naltiruvchi, motivatsiyalovchi va refleksiv o'rgatish strategiyalarini amalga oshiruvchi shaxs sifatida ham juda muhimdir. Har bir o'quvchi o'ziga xos, o'zgacha tajribaga ega bo'lgan individual shaxsdir. Shu boisdan, yozuv mashg'ulotlari individual ehtiyojlar, darajaviy yondashuv va o'quvchining ilgari o'zlashtirgan ko'nikmalariga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Differensiallashtirilgan topshiriqlar, hamkorlikdagi yozuv, refleksiv tahlillar va kontekstual yondashuvlar bularning barchasi yozuv kompetensiyasini chuqur shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli, zamonaviy yozuv metodikasi nazariy asoslar bilangina cheklanib qolmasligi lozim. U amaliyotga yo'naltirilgan, real hayotiy muammolar asosida shakllantirilgan topshiriqlar, madaniy tafovutlarni inobatga olgan muloqotli vazifalar va tanqidiy

fikrlashni rag'batlantiruvchi strategiyalar bilan boyitilishi kerak. Bunday yondashuvlar orqali o'quvchi yozuvni shunchaki baholashga mos faoliyat deb emas, balki o'z fikrini erkin, asosli, madaniy jihatdan mos va jamiyatda foydali tarzda ifoda etish vositasi sifatida qabul qiladi. Demak, yozuvni o'rgatish shunchaki metodlar jamlanmasi emas, balki pedagogik, psixologik va madaniy komponentlarni o'zida mujassamlashtirgan murakkab, lekin nihoyatda zaruriy jarayondir. Mazkur maqolada taklif qilingan yondashuvlar, metodlar va tamoyillar o'qituvchilarga yozuv mashg'ulotlarini yanada samaraliroq tashkil qilishda, o'quvchilar esa mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlovchi shaxsga aylanishlarida asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Harmer, J. (2004). How to Teach Writing. Pearson Education Limited.
2. Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2002). Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice. Cambridge University Press.
3. Hyland, K. (2003). Second Language Writing. Cambridge University Press.
4. Hedge, T. (2000). Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford University Press.
5. Nunan, D. (1999). Second Language Teaching and Learning. Heinle & Heinle Publishers.